

AİLE ARABULUCULUĞU KONUSUNDA GÜNCEL GELİŞMELER

Levent BÖRÜ^{1*}

GİRİŞ

Aile, toplumun temelidir ve aile arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü de çok önemlidir. Aile arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi ile birlikte toplumda barış ve huzur da rahatlıkla sağlanabilecektir. Zira, aile hukukundan doğan ilişkiler sürekli ve bu ilişkiler, tarafların tasarrufu veya anlaşması ile sona erdirilemez. Halbuki diğer hukuk alanlarındaki ilişkilerin tarafların tasarrufu veya anlaşması ile sona erdirilmesi kural olarak mümkündür². İşte bu sebeple son zamanlarda pek çok ülkede adalete erişimin bir parçası olarak devlet yargısının yanında aile arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde alternatif (dostane) uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden arabuluculuk yöntemi uygulanmaktadır³. Adalet Bakanlığı'nca aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin çalışmalar yürütüldüğü ve buna ilişkin bir kanun değişikliği taslağı oluşturulduğu bilinmektedir⁴. Aile arabuluculuğu, aile hukukuna

1* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul-İcra ve İflas Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (E-Mail: leventboru@hacettepe.edu.tr).

2 Alper UYUMAZ/ Kemal ERDOĞAN, "Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 17, S. 1, 2015, s. 119-169, s. 141.

3 Mustafa Serdar ÖZBEK, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, C.I-II, B.4, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 855 vd.

4 Didem ÖZEL TÜMER, "Aile Davalarında Arabulucu Dönemi", 30.01.2019 Milliyet Gazetesi <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/didem-ozel-tumer/aile-davalarinda-arabulucu-donemi-2819453> (eri-

ilişkin (özellikle boşanma veya ayrılık aşamasında olan eşlerin aralarındaki) uyuşmazlıkları tarafsız bir arabulucu yardımıyla çözümlenerek mahkeme süreci öncesinde veya sonrasında ortak bir anlaşmaya varabilmelerini sağlamaya yönelik bir uygulamadır⁵. Aile arabuluculuğu, aile hukukunun sorunlarına çözüm olabilecek alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden birisidir⁶. Ayrıca bugün yabancı ülkelerde arabuluculuğun en çok uygulandığı alanlardan birisi aile arabuluculuğudur.⁷ Bu gelişmelerin sonucu ülkemizde de yavaş yavaş aile hukukundan doğan uyuşmazlıklarda arabuluculuk yöntemine başvurulabileceği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.⁸

Bu çalışmamızda, öncelikle aile arabuluculuğuna ilişkin yürürlükte olan mevzuat hükümlerine değinilecektir. Daha sonra ise, aile arabuluculuğunun geliştirilmesi konusunda doktrinadaki ve uygulamadaki tartışmalar irdelenecektir.

I-ARABULUCULUĞUN TARİHÇESİ

Arabuluculuk, eski çağlardan beri kullanılan bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olup, Uzak Doğu ve Afrika'da

şim tarihi, 26.06.2019); ayrıca bkz Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Mevzuattan Kaynaklanan Sorunları Değerlendirme Çalışma Grubu Değerlendirmeler ve Çözüm Önerileri Son Raporu, 08.04.2019, Ankara, s. 1; T.C Adalet Bakanlığı, "Türkiye'de Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi", Aile Arabuluculuğu Ulusal Uzmanlar Çalıştay Raporu, 15-16 Mayıs 2017, Ankara, [http:// www . arabuluculuk . adalet . gov.tr/ Sayfalar/ proje_ hakkında/index.html](http://www.arabuluculuk.adalet.gov.tr/Sayfalar/proje_hakkinda/index.html) (erişim tarihi, 26.06.2019).

5 Sunay İL, Aile Arabuluculuğu, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, C.20, S.1, 2009, s. 23-31, s. 23.

6 Arabuluculuk dışında, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, müzakere, kısa yargılama, ön tarafsız değerlendirme, kısa jüri yargılaması, tahkim, özel yargılama uzlaştırma (uzlaşma)dır; ancak arabuluculuk, diğer alternatif çözüm yöntemlerine kıyasla en çok uygulanan yöntemlerden birisidir; çünkü, taraflar arasında iletişimi kuvvetlendiren, aralarındaki bilgi alışverişini sağlayan ve böylelikle iletişimsizlikten kaynaklanan sorunların giderilmesine hizmet eden kural olarak gönüllülük esasına dayalı bir kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz ÖZBEK, s. 431 vd ; İbrahim ÖZBAY, "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2006, Ş. 3-4, s. 459-475, s. 464 vd.

7 Marian ROBERTS, Mediation in Family Disputes, Principles of Practice, Thrd. Edt. Burlington 2014, s. 5 vd.

8 UYUMAZ/ ERDOĞAN, s. 140 vd; ÖZBEK, s. 847 vd.

arabuluculuğun tarihçesinin eski çağlara kadar gittiği bilinmektedir. Pek çok kültürde arabuluculuk, alternatif değil, temel uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da ulemanın bazı faaliyetleri, modern anlamda arabuluculuğu çağrıştırmakta ve Anadolu kültürüne de bu yöntemin aslında hiç uzak olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla arabuluculuk, yeni bulunmuş bir dostane (barışçıl) çözüm yöntem değildir; yeni olan, arabuluculuğun ayrı bir kurum, usul ve meslek olarak düzenlenmesidir. Modern anlamda arabuluculuk, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'lı yılların sonunda kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yılların başında öncelikle İngiltere ve Fransa olmak üzere pek çok ülke, arabuluculuk kurumunu ve 2002 yılında UNCITRAL Milletlerarası Ticari Arabuluculuğa ilişkin Model Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu gelişmelerden etkilenen Avrupa Birliği, 2002 yılında Medeni Hukukta ve Ticaret Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne ilişkin Alternatif Usuller Üzerine Yeşil Kitabı hazırlamıştır. 2008 yılında ise adalete daha iyi erişimi kolaylaştırmak amacıyla Hukuki ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin 21 Mayıs 2008 Tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi (2008/52/EC) kabul edilmiştir⁹.

II- ARABULUCULUĞUN TANIMI

En genel tanımıyla arabuluculuk, tarafsız bir üçüncü kişinin yardımıyla, taraflar arasındaki uyuşmazlığa çözüm bulabilme arayaşına ilişkin iradi bir süreçtir¹⁰.

Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 2 arabuluculuğu, "*sistemik yöntemler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, on-*

9 Bkz Çiğdem YAZICI TIKTIK, Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, XII Levha, İstanbul 2015, s. 15 vd; Melis TAŞPOLAT TUĞSAVUL, Türk Hukukunda Arabuluculuk, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 41 vd; Seda ÖZMUMCU, "Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bakış", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXXIV, S.2, 2016, s. 807-842, s. 810.

10 Orhan DÜR, Arabuluculuk Faaliyeti, ve Arabulucuların Hak ve Yetkileri, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 12.

ların birbirini anlamaları ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi” olarak tanımlamaktadır.

Arabulucu ise arabuluculuk faaliyetini yürüten ve Bakanlıkça düzenlenen arabulucular siciline kaydedilmiş bulunan gerçek kişi olarak tanımlanmaktadır.

III-AİLE ARABULUCULUĞUNA İHTİYAÇ DUYULMASI

Aile hukukunda arabuluculuk, bir çok ülkede (örneğin Almanya’da, Amerika Birleşik Devletleri’nde ve Fransa’da) uygulama alanı bulmaktadır ve buna dayanarak doktrinde¹¹ aile arabuluculuğuna ihtiyaç duyulmasının sebepleri şu şekilde özetlenmektedir:

-Aile arasında görülen çatışmalarda bireylerin karşı karşıya maruz kaldıkları davranış biçimlerinde travmatize ve kalıcı etkileri vardır. Aile bireyleri ve özellikle çocukların yüksek menfaatleri için farklı yaklaşımların sergilendiği etkin bir çözüm sürecinin geliştirilmesi gerekir.

-Aile arabuluculuğu, bir aile danışmanlığı ya da aile terapisi değildir. Aile arabuluculuğunun amacı eşleri barıştırmak veya birlikte yaşamalarını sağlamaktan ziyade, ailenin geleceğine yön verecek sağlıklı kararları almaları yolunda taraflara yardım etmektir. Aile arabuluculuğuna katılan taraflar, tedavi edilmesi gereken hastalar değildir. Bu sebeple, bu konuya ilişkin değerlendirmede bulunulması arabuluculuğun kapsamı içerisine girmez¹².

11 Bkz Lisa PARKINSON, Appropriate Dispute Resolution in a New Family Justice System, Aile Arabuluculuğu, Yeni Aile Adalet Sistemine Dair Uygun Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi, Adalet Bakanlığı Çeviri Yayını, Ankara 2017, 222 vd; İL, s. 28 vd; Tolga AKKAYA, “Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakimın Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci, Aile Danışmanlığı”, Ankara Barosu Dergisi 2014, S.4, s. 23-61, s. 26 vd; UYUMAZ/ERDOĞAN, s. 140 vd; ÖZBEK, s. 857 vd; ÖZMUMCU, s. 807 vd.

12 İL, s. 30.

-Aile arabuluculuğu, ayrılmakta olan eşlere ve çocuklu ailelere, çocuklar, mali konular veya edinilen mülklere ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere, ayrılma ve boşanmadan kaynaklanabilecek hususlarda anlaşmaya varmalarına yardımcı olmaktadır. Aile arabuluculuğu, aile üyelerine çatışma dönemlerinde yardım ederek, aile bireylerinin birbirleri ile iletişimde kalıp anlaşmalarına dayanan düzenlemeler yapabilmelerine ve çocuk-ebeveyn ilişkileri olmak üzere ilişkilerini sürdürebilmelerine ya da yeniden ilişki kurabilmelerine yardımcı olur. Aile üyelerinin tamamı çocuklar ve gençler, üvey anne/babalar, dedeler ve nineler, bu tür süreçte yer alabilmektedir.

-Aile arabuluculuğu, aile bireyleri arasında iletişimi sağlar. Yani tarafların kişilik yapılarını irdelemek yerine taraflar arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkileyen sorunlu davranışları kişilikten ayırarak ele alınmasına yardımcı olur.

IV-AİLE ARABULUCULUĞUNDA YÜRÜRLÜKTEKİ MEVZUAT HÜKÜMLERİNE GENEL BAKIŞ

A-GENEL OLARAK

Aile arabuluculuğunda yürürlükte olan mevzuat hükümlerine değinilmeden önce, aile arabuluculuğuna ilişkin Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin irdelenmesi gerekir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 21.01.1998 tarihinde kabul ettiği R (98) sayılı tavsiye kararı ile, üye ülkelere aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye etmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi gibi aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye eden ülkemizin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler de vardır. Söz konusu uluslararası sözleşmelere dikkat edilerek aile arabuluculuğu konusunda kanun değişikliklerin yapılması, uluslararası sözleşmelerle olası bir çelişmenin de önüne geçecektir¹³.

13 Söz konusu uluslararası sözleşmelere değinilmesi durumunda çalışmamızın kapsamını genişlettiği için çalışmada ayrıca yer verilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz Gonca Gülfem BOZDAĞ, "Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygula-

Aile arabuluculuğu konusunda yürürlükte olan mevzuat hükümleri ise şu şekildedir:

- 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
- 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun
- Türk Medeni Kanunu m. 195, 166/3, 184, 174-175.
- Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği
- 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Yönetmelik

B-AİLE MAHKEMELERİNİN KURULUŞ, GÖREV VE YARGILAMA USULLERİNE DAİR KANUN

Aile mahkemeleri, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak teşvik eder. Sulh sağlanamadığı takdirde yargılamaya devam olunarak esas hakkında karar verilir (m. 7). Hakimlerin sulhe teşvik ödevinin kapsamına, uyuşmazlığın çözümü için, taraflara, arabulucuya başvuru konusunda tavsiye ve telkin etme de dahildir. Aile hukukunun kapsamına giren birçok uyuşmazlığın kamu düzenine ilişkin olduğu dikkate alındığında, sulhe ve arabuluculuğa teşvik anlamında da, tarafların yönlendirilmesinin de fonksiyonel anlamda sınırlı kalacağını ifade edebiliriz¹⁴. Halbuki, Kanun maddesinde düzenlenen

nabilirliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.XX, Y. 2016, S. 1, s. 101-136, s. 187 vd.

14 Süha TANRIVER: “Türk Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulhe Teşvik Ödevi”, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Kitabevi, Ankara 2014, s. 113-118, s.114.

sulh, sadece tarafların üzerinde tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıklarda değil, bütün uyuşmazlıkları için mümkün olabilir¹⁵.

C- TÜRK MEDENİ KANUNU HÜKÜMLERİ

-Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi hâlinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler (m. 195).

- Boşanma veya ayrılığın fer'î sonuçlarına ilişkin anlaşmalar, hâkim tarafından onaylanmadıkça geçerli olmaz (m. 184/5).

- Evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır (m. 166/3).

V-AİLE ARABULUCULUĞUNUN UYGULAMA ALANI

A- GENEL OLARAK

Türkiye’de aile uyuşmazlıkları için aile arabuluculuğuna yönelik özel bir kanun hükme bağlanmamıştır. Dolayısıyla Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu’ndaki hükümler aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesinde de geçerli olacaktır. Ancak bununla birlikte aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuğa yönelik özel bir kanun yapılması veya Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunu’na özel hükümler getirilmesi düşünülmektedir.

Yürürlükteki Mevzuatımızda ise 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nda özellikle aile arabuluculuğunu ilgilendiren iki madde vardır. Bunlardan ilki, Kanun m. 1’de arabuluculuğa başvurulabilecek olan uyuşmazlıkların kapsamı belirlenmiştir: “*Bu Kanun, yabancılık unsuru*

15 UYUMAZ/ERDOĞAN, s. 136.

taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır. Şu kadar ki, aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir". Buna göre, sadece tarafların üzerinde tasarruf edebilecekleri özel hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuğa başvurulması mümkündür. Dolayısıyla, kamu düzenine ilişkin olan¹⁶ ve tarafların üzerinde serbestçe tasarrufta bulunmalarına olanak vermeyen hukuki ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda arabuluculuğa başvurulamaz.¹⁷ Söz konusu düzenleme tarafların üzerinde sulh olabilecekleri veya tahkim yoluna gidebilecekleri konularda (HMK m. 408) da aynı yöndedir.¹⁸

Bunun dışında Kanun m.18'e göre, icra edilebilirlik şerhinin verilmesi, çekişmesiz yargı işidir ve buna ilişkin inceleme dosya üzerinden de yapılabilir. Ancak arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda inceleme duruşmalı olarak yapılır.

B-AİLE ARABULUCULUĞUNA ELVERİŞLİ UYUŞMAZLIKLAR

Doktrinde¹⁹ aile arabuluculuğuna elverişli uyuşmazlıklar Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamında genel olarak şu şekilde belirtilmektedir: Nişanın bozulmasının-

16 Kamu düzeninin yanı sıra emredici kurallara, ahlâka, kişilik haklarına aykırı olan yahut konusu imkânsız olan arabuluculuk sözleşmeleri de geçersizdir. Bkz Cenk AKİL, "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kapsamı", Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C.I, Ankara 2014, s. 75-137, s. 79-80; Alper BULUR, "6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Uygulaması Hakkında Değerlendirmeler", Prof.Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C.I, Ankara 2015, s. 499- 514, s. 500.

17 ÖZBEK, s.1184.

18 Ejder YILMAZ, "Arabuluculuğun Yasa İle Düzenlenmesi, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", Prof.Dr. Tuğrul Arat'a Armağan, Ankara 2012, s. 1275-1297, s. 1959; Seda ÖZMUMCU, "Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış", İstanbul 2013 (Uzak Doğu), s. 281; AKİL, s. 78, 81.

19 Bkz ve karşı. UYUMAZ/ERDOĞAN, s. 140 vd; DÜR, s. 300 vd; AKKAYA, s. 26 vd; ÖZBEK, s. 1185 vd; AKİL, s. 75 vd; BULUR, s. 500 vd; BOZDAĞ, s. 114.

dan doğan davalar (nişanın bozulması sonucunda hediyelerin iadesi ve maddi tazminat istemleri, evliliğin devamı boyunca malların yönetimi), evliliğin sona ermesi halinde mal paylaşımı veya mal rejimi tasfiyesinden kaynaklanan talepler (katılma alacağı, katkı payı alacağı, değer artış payı, evliliğin devamı boyunca mallar üzerinde tasarruf, evliliğin sona ermesi hâlinde (boşanma hükmünün kesinleştikten sonra ileri sürülebilen tazminat) tazminat ve nafaka talepleri, ziynet eşyası alacağı davası gibi.

C-AİLE ARABULUCULUĞUNA ELVERİŞLİ OLMAYAN UYUŞMAZLIKLAR

Aile uyuşmazlıkları, birbirleri ile sürekli iletişimde olan kişilerin taraf olduğu uyuşmazlıklardır. Bu türde uyuşmazlıklar, üzüntü verici, hatta ilişkileri yok edici şartlarda ortaya çıkabilir. Bu uyuşmazlıkların sonuçları ailenin bütün üyelerini etkiler (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı m. 5). Boşanmanın kendisi, velayet, velayetin kaldırılması, soybağının tespiti, babalık davası arabuluculuğa elverişli değildir²⁰. Taraflar velayet konusunda birlikte anlaştıkları hususları hakime iletebilirler; bu durumda hakim boşanma kararı ile birlikte çocuğun üstün menfaatlerinin korunmasını da dikkate alarak velayet konusunda bir karar vermesi gerekecektir ve çatışma çocuğu etkileyen bir boyuttaysa çocuğun üstün menfaatine öncelik verilmesi gerekir²¹.

Boşanma ve ayrılığa ilişkin Türk Medeni Kanunu m. 184/I b. 5 hükmünün de dikkate alınması gerekir: “Boşanma veya ayrılığın fer’i sonuçlarına ilişkin anlaşmalar, hakim tarafından onaylanmadıkça geçerli olmaz.” Dolayısıyla arabuluculuk yolu ile anlaşmaya varılsa bile bu hususlar ancak ilgili hakim onayı ile geçerlilik kazanacaktır. Özellikle bir hukuki durumun kurulması, kaldırılması, değiştirilmesi için davacının tek taraflı irade

20 TAŞPOLAT TUĞSAVUL, s. 83.

21 AKKAYA, s. 26 vd.

desinin yeterli olmadığı ya da bu konuda tarafların anlaşmasının mümkün olmadığı, bunun ancak bir mahkeme hükmü ile sağlanabildiği durumlarda inşai (yenilik doğurucu) davalar (HMK m. 108) sonucu elde edilen hükümler arabuluculuğa elverişli değildir; örneğin, boşanma, evliliğin butlanı, soybağının tespiti, velayetin kaldırılması, kişisel ilişki kurulması gibi davalarda sonuç, ancak mahkeme hükmü ile doğacağından, bu davaların arabuluculuk sonunda anlaşma ile bitirilmesi mümkün değildir²². Dolayısıyla, bu tür uyuşmazlıklarda hakim tarafları sulhe veya arabuluculuğa da teşvik edemeyecektir²³.

VI-AİLE ARABULUCULUĞUNUN ÖZEL HÜKÜMLER İLE DÜZENLENMESİ İHTİYACI

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu dışında aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların arabuluculuk yoluyla çözümüne ilişkin özel kanuni düzenlemelerin yapılması gerektiği Adalet Bakanlığı'nın çalışmaları içerisinde olduğu bilinmektedir.

-Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği (boşanma, evliliğin butlanı, soybağının tespiti, velayetin kaldırılması gibi) aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar bakımından karşılaştırmalı hukuktaki gelişmeler dikkate alındığında aile arabuluculuğunun yararlı olabileceği görüşü son zamanlarda savunulmaktadır²⁴.

-Özellikle boşanma davalarında ve sonrasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda, çocuğun üstün menfaati için arabuluculuk yoluna başvurulmasının faydaları, bir çok yabancı ülkenin uygulamasında görülmektedir. Örneğin, Almanya'da ayrılık ve boşanma sürecine giren eşlerin arabuluculuk merkezlerine

22 TAŞPOLAT TUĞSAVUL, s. 82; ÖZBEK, s. 1185.

23 TANRIVER, s. 117.

24 Mustafa Serdar ÖZBEK, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin "Aile Arabuluculuğu" Konulu Tavsiye Kararı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2005/2 s. 71-102; ÖZBEK, s. 847 vd; ÖZCAN, s. 383 vd.

yönlendirilmesini öngören düzenlemeler vardır²⁵. Buna göre, taraflar, bir ayrılık veya boşanma anlaşması üzerine müzakere etmektedirler; daha sonra aile mahkemesindeki duruşmaya katılan taraflar, müzakere ederek benimsedikleri anlaşmalarını, aile mahkemesi yargılaması sırasında, hukuken bağlayıcı etkiye sahip bir anlaşma olarak tescil ettirmektedirler²⁶.

- Amerika Birleşik Devletleri'nde aile arabuluculuğu yoğun bir şekilde uygulanmaktadır; örneğin, Columbia Bölgesi Aile Mahkemesi'nde davanın başında taraflar ücretsiz aile arabuluculuğuna gönderilmektedir. Taraflar, davanın başında arabuluculuk anlaşması ile uyuşmazlığı sona erdirirlerse, uyuşmazlık tamamen sona ermektedir.²⁷ Fransa'da da uzun süreden beri evliliğin boşanma ile sonuçlanması durumunda ortak velayet konularında arabuluculuk yoluna başvurulduğu görülmektedir²⁸. İsveç Uluslararası İşbirliği Kalkınma Ajansı (SIDA) ve Türk Hükümeti tarafından ortak fonlanan ve Avrupa Konseyi tarafından yürütülerek tamamlanmış olan "*Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi*"²⁹ kapsamında aile arabuluculuğu da ayrı bir başlık olarak düzenlenmiştir:

-Aile hukukundan doğan uyuşmazlıkların arabuluculuk yolu ile çözümü üzerinde durulması gereken özel bir alandır.

-Bu alanın kendine özgü yeni bir kanun veya özel hükümler ile düzenlenmesi gerekir.

25 Alman Aile ve Çekişmesiz Yargı İşleri Hakkında Kanun "Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FamFG)"; <http://www.gesetze-im-internet.de/famfg/> (erişim tarihi, 20.04.2019).

26 Bkz ÖZBEK, s. 857; AKKAYA, s. 34 vd.

27 ÖZBEK, s. 857.

28 Cem ÖZCAN, "Fransız Hukukunda Aile Arabuluculuğu", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Y.5, S.9 2017, s. 383-396, s. 389-390.

29 T.C Adalet Bakanlığı, "Türkiye'de Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi", Aile Arabuluculuğu Ulusal Uzmanlar Çalıştay Raporu, 15-16 Mayıs 2017, Ankara, http://www.arabuluculuk.adalet.gov.tr/Sayfalar/proje_hakkinda/index.html (erişim tarihi, 26.06.2019).

- Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki çocuğun üstün menfaati ilkesi de dikkate alınarak aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuğa elverişli alanların ve bunun hangi usul ve esaslar çerçevesinde uygulanması gerektiği belirlenmelidir.

- Aile arabuluculuğunda öncelikle gönüllük ilkesi (ihtiyari arabuluculuk) dikkate alınmalıdır ve arabuluculuk yolu ile çıkacak anlaşmanın ancak mahkemenin onayı ile geçerlilik kazanması gerekir. Yani, aile arabuluculuğu, mahkeme içi arabuluculuk şeklinde uygulanmalıdır.

- Bu alanda yabancı dil bilen uluslararası aile arabulucuların yetiştirilmesi gerekir.

VII-AİLE ARABULUCULUĞUNA BAŞVURUNUN ZORUNLU DAVA ŞARTI OLMASI

Adalet Bakanlığı'nca, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için arabuluculuğa başvurunun zorunlu dava şartı olarak öngörülmesine ilişkin çalışmalar yürütüldüğü ve buna ilişkin bir kanun değişikliği taslağı oluşturulduğunu yukarıda³⁰ da belirtmiştik. Zorunlu dava şartı arabuluculuk modelinin olumlu ve olumsuz yönleri de doktrinde tartışma konusu olmuştur³¹.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 21.01.1998 tarihinde kabul ettiği R (98) sayılı tavsiye kararı ile üye ülkelere aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye etmektedir³². Aile arabuluculuğunda dava şartı uygulaması olup olmayacağı ise ayrı bir tartışma konusudur. Fakat Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R(98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı'nın Aile Arabuluculuğunun İlkeleri Başlıklı II , a. Bendinde " *Arabuluculuğa başvurulması kural olarak zorunlu ol-*

30 Bkz yuk. dn.3

31 ÖZMUMCU, s. 825 vd; AKKAYA, s. 26 vd; Kürşat KARACABEY, "Zorunlu Arabuluculuğun Hukukun Temel İlkelerine Aykırılığı ve Uygulanabilirliğine Dair Sorunlar", Ankara Barosu Dergisi, 2016, S.1, s. 457-489, s. 457 vd.

32 Bkz ÖZBEK, Tavsiye Kararı, s. 71 vd.

mamalıdır” ifadesi de vardır. Buna göre, arabuluculuğa başvuruda kural olarak ihtiyariliğin esas alınması gerektiği tavsiye kararı ile belirlenmiştir.

- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) m. 48/1 kadına karşı şiddete ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuğun zorunlu olmasını yasaklanmıştır. Zira, Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 1 , aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığını açıkça hükme bağlamıştır³³.

Doktrindeki bazı görüşler³⁴ , Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 1 kapsamında aile arabuluculuğuna elverişli olan hususlarda, örneğin boşanma kararının kesinleşmesinden sonraki yan sonuçlar (feriler) bakımından, arabuluculuğa başvurunun dava şartı olarak kabul edilebileceğini belirtmektedirler. Bununla birlikte doktrindeki bir diğer görüşe³⁵ göre, Fransız Medeni Kanunu’nda belirtilen bazı durumlarda aile mahkemesi hakimi, tarafları aile arabulucusuna başvurmaya zorlayabilir.

Bütün bu hususların dışında yürürlükte olan Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamına girmeyen aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için dava açıldıktan sonra, fakat ön inceleme aşaması henüz başlamadan önce, yani dilekçelerin karşılıklı verilmesi aşamasının tamamlanmasından önce veya ilk dava dilekçesi verildikten sonra, hakimin tarafları arabuluculuk konusunda bilgilendirme toplantısına teşvik etmesi öngörülmektedir. Ayrıca, ayırt etme gücü olan çocuğun hem duruşmada hem de arabuluculuk sürecinde görüşünün alınmasının gerektiği belirtilmektedir.

33 Bu konu hakkında bkz Levent BÖRÜ, “Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna Karşı Bazı Değerlendirmeler”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2017 (özel sayı), s. 173-198, s. 173 vd.

34 Bkz ÖZMUMCU, s. 809 vd; AKKAYA, s. 27 vd; UYUMAZ/ERDOĞAN, s. 140 vd.

35 ÖZCAN, s. 388 vd.

- Arabuluculuk sürecinde gerekli görülmesi durumunda, örneğin ebeveynleri ile menfaat çatışması olan uyuşmazlıklarda, çocuğun bağımsız kanuni temsilcisinin olması gerekir.

-Çocuğun üstün menfaati ilkesi gereği, çocuğa karşı şiddet şüphesi durumunda arabuluculuk sürecinin derhal sona erdirilmesi gerekir ve bu durum ilgili makamlara bildirilmelidir. Zira her türlü şiddetin varlığı durumunda arabuluculuk müzakereleri sona erdirilmelidir³⁶.

-Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 18/3'e göre, dava açılmadan önce arabuluculuğa başvurulmuşsa, anlaşmanın icra edilebilirliği şerhi için sulh hukuk mahkemeleri görevlendirilmiştir. Kanun ile aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda, arabuluculuk anlaşmalarına verilecek icra edilebilirlik şerhi için başvurunun aile mahkemelerine yapılması gerektiği konusunda değişiklik yapılması söz konusudur. Ancak bu şekilde arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda incelemenin duruşmalı yapılmasından beklenen fayda elde edilebilecektir³⁷.

-Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu kapsamına girmeyen aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda uygulanacak arabuluculuğun, bu uyuşmazlığın kamu düzeni niteliği gereği mahkeme temelli olması gerekir. Dolayısıyla arabuluculuk süreci sonucunda anlaşamaya varılsa dahi, varılan anlaşma ancak hakimin onayından geçmekle geçerlilik kazanacaktır. Boşanmanın fer'i sonucuna ilişkin uyuşmazlıklarda arabuluculuk yoluyla anlaşma sağlansa bile bu anlaşma her durumda aile mahkemesi hakiminin onayından geçmesi gerekir (TMK m. 184/5). Özellikle uygulamada³⁸ aile hukukundan doğan

36 ÖZBEK, s. 1189.

37 Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Mevzuattan Kaynaklanan Sorunları Değerlendirme Çalışma Grubu Değerlendirmeler ve Çözüm Önerileri Son Raporu, 08.04.2019, Ankara, s. 3.

38 Bkz İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, aile hukukunda arabuluculuğun kadının adalete erişimine engel olduğunu belirtmiştir. Bkz <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14275&Desc=Aile-Hukukunda-Arabuluculuk-Olmaz-> (erişim tarihi, 26.06.2019).

uyuşmazlıkların kamu düzeni düşüncesiyle arabuluculuk kurumu ile çözülmesi konusunda tereddütler yaşanmaktadır. Kanaatimizce, getirilmesi düşünülen düzenlemede, arabuluculukla çözümlenen uyuşmazlıklar için varılan anlaşmanın aile hakiminin zorunlu onayına sunulması durumunda, uygulamada yaşanan bu tereddütlerin de biraz olsun önüne geçilmiş olacaktır³⁹.

VIII-AİLE ARABULUCULUĞUNDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Aile arabuluculuğunun uygulandığı toplumlarda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda aile arabulucularına farkındalık kazandırılmalıdır. Yani, aile arabuluculuğunda erkek ve kadın tarafların toplumsal cinsiyet rollerini oynamalarından ya da oynamamalarından dolayı eşit davranıp davranmadığı veya eşit davranıyor görünüp görünmediği hususlarının üzerinde durulması gerekir. Arabulucu, müzakerelerde tarafların söylediklerini ve söylemediklerini doğru anlamlandırmalıdır. Zira arabulucu, tarafların toplumsal cinsiyet rollerine dayanan beklenti ve duygu durumlarını dikkate alarak uyuşmazlığı çözmeye çalışması gerekir⁴⁰.

IX- AİLE ARABULUCULUĞU UZMANLIK EĞİTİMİ

Adalet Bakanlığı'nın, aile arabuluculuğu konusunda ayrı kapsamlı bir eğitimin hazırlığı içerisinde olduğu bilinmektedir. Yapılan çalıştay ve sempozyumlarda eğitimin içeriği hakkında genel olarak şu hususlar konuşulmaktadır:

Aile arabuluculuğunun ayrı bir uzmanlık alanı olduğunun kabul edilmesi gerekir ve aile arabuluculuğunda uz-

39 UYUMAZ/ERDOĞAN, s. 162; Fransız hukukunda, taraflar, aile arabuluculuğu süreci sonucunda anlaşmaya varmaları durumunda bir tutanakla tespit edip aile mahkemesi hakiminin onayına sunabilirler. Belirtmek gerekir ki, aile mahkemesi hakimi varılan anlaşma üzerinde sınırlı bir inceleme olanağına sahiptir. Hakimin yapacağı inceleme tarafların anlaşmaya özgür iradeleri ile varıp varmadıkları noktasında toplanmaktadır. Bkz ÖZCAN, s. 391.

40 Bkz PARKINSON, s. 233 vd.

man olabilmek için Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun sicili ile ilgili bölümüne yeni hükümlerin konulması önerilmektedir. Buna göre, aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıkların aile arabulucuları yardımıyla çözülmesi gerekecektir. Aile arabuluculuğu için uzmanlık eğitiminin tamamlanmasından sonra ayrı bir uzmanlık sınavının yapılması öngörülmektedir.

Aile arabulucularına çocuğun üstün menfaatini dikkate alan, çatışma-çözme-müzakere yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmasını gerektiren eğitimlerin verilmesi gerekir. Eğitimin içeriğinde, güç dengesizliklerini fark edebilme, yönetebilme ve beden dili üzerinden iletişimi gözleyerek şiddet göstergelerini saptayabilme hususları olmalıdır. Özellikle aile arabulucularına, boşanma ve ayrılık davalarına ilişkin tecrübelerin aktarıldığı eğitimler verilmelidir⁴¹.

Aile arabuluculuğu eğitiminin en az 300 saat teorik ve en az 100 saat pratik (toplam 400-450 saat) ve her yıl 20 saat yenileme eğitimi şeklinde yapılması planlanmaktadır. Eğitimcilerin, hukuk ve beşeri bilimler alanlarında yeterli tecrübeye sahip, boşanma ve ayrılık alanında çalışan kişilerden oluşturulması planlanmaktadır⁴². Burada şu hususu belirtmek isteriz ki, her ne kadar aile arabulucusu ile aile danışmanı aynı kavramlar olmasa da⁴³, yürürlükte olan Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişiler ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği m. 14'de aile danışmanın eğitimi ve nitelikleri hakkında benzer düzenleme söz konusudur: Sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, tıp, hemşirelik ve çocuk gelişimi alanlarından birinde en az dört yıllık lisans programlarından mezun olanlar,

41 Bkz AKKAYA, s. 26 vd.

42 Fransa'da da aile arabulucuları hem teorik hem pratik eğitim almaktadırlar ve 595 saatlik toplam eğitim süresinin 105 saatinin pratiğe ayrıldığı görülen eğitimde, 63 saat hukuk, 63 saat psikoloji ve 35 saat sosyoloji dersi verilmektedir. Bunun dışında 14 saatlik bir eğitimin diploma almadan önce jüri önünde savunulması gereken bitirme projesine ayrılması gereklidir. Bkz. ÖZCAN, s. 387.

43 ROBERTS, s. 21; BÖRÜ, s. 193.

Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu veya üniversitelerden, biri tarafından uygun görülen en az üç yüz saati teorik ve en az otuz saati süpervizyon eşliğinde olmak üzere yüz elli saati uygulamalı toplam dört yüz elli saatlik aile danışmanlığı alanında bir eğitim programını başarıyla tamamladıktan sonra sertifika alanlar, aile danışmanı unvanı alabilir (m. 14).

Bu Eğitimlerin Hukuk Uyuşmazlıkları Arabuluculuk Kanunu m. 23' de olduğu gibi Hukuk Fakülteleri, Türkiye Barolar Birliği ve Türkiye Adalet Akademisi tarafından verilebilmesi gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 21.01.1998 tarihinde kabul ettiği R (98) sayılı tavsiye kararı ile üye ülkelere aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye etmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi gibi aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye eden ülkemizin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler de vardır. Dolayısıyla söz konusu uluslararası sözleşmelerinde de dikkate alınması durumunda, aile arabuluculuğunun geliştirilmesi konusunda bazı kanuni düzenlemelerin yapılması yerinde olacaktır.

Arabuluculuk yoluyla çözüme kavuşturulan anlaşmanın mutlak surette aile hakiminin onayına sunulması gerekir. Yani aile arabuluculuğu mutlaka mahkeme içi arabuluculuk şeklinde uygulanmalıdır. Bu aşamada aile mahkemesi hakimi, taraflarca varılan anlaşma üzerinde, özellikle tarafların anlaşmaya özgür iradeleri ile varıp varmadıklarına ikna olmalıdır. Ayrıca aile arabuluculuğuna başvuran kimse müzakerenin herhangi bir aşamasında arabuluculuktan çekilebilmelidir. Zira arabuluculuk yoluna başvurulması, hak arama özgürlüğünün bir gereği olan dava yolunu hiç bir zaman kapatmamalıdır.

Temel arabuluculuk eğitiminden farklı olarak aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar için ayrı ve kendine özgü bir eğitim programının düzenlenmesi son derece yerinde olur. Özellikle

aile arabulucularına toplumsal cinsiyet farkındalığını kazandıracak ayrı bir uzmanlık eğitimi verilmelidir.

KAYNAKÇA

AKİL Cenk: "Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun Kapsamı", Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C.I, Ankara 2014, s. 75-137.

AKKAYA, Tolga: "Boşanma Davasında Alınabilecek Geçici Hukuki Korumalar veya Hakimin Müdahalesi Yoluyla Çocuğun Korunması Kapsamında Zorunlu Arabuluculuk ve Boşanma Süreci, Aile Danışmanlığı", Ankara Barosu Dergisi 2014, S.4, s. 23-61.

BOZDAĞ, Gonca Gülfem: "Arabuluculuk ve Arabuluculuğun Ebeveynler Arasındaki Uluslararası İhtilaflarda Uygulanabilirliği", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.XX, Y. 2016, S. 1, s. 101-136.

BÖRÜ, Levent: "Kadına Karşı Şiddette Arabuluculuk Kurumuna Karşı Bazı Değerlendirmeler", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2017 (özel sayı), s. 173-198.

BULUR, Alper: "6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve Uygulaması Hakkında Değerlendirmeler", Prof.Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C.I, Ankara 2015, s. 499- 514.

DÜR, Orhan: Arabuluculuk Faaliyeti, ve Arabulucuların Hak ve Yetkileri, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.

İL, Sunay: "Aile Arabuluculuğu", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, C.20, S.1, 2009, s. 23-31.

KARACABEY, Kürşat: "Zorunlu Arabuluculuğun Hukukun Temel İlkelerine Aykırılığı ve Uygulanabilirliğine Dair Sorunlar, Ankara Barosu Dergisi, 2016, S.1, s. 457- 489.

ÖZBAY, İbrahim: "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2006, S. 3-4, s. 459-475.

ÖZBEK, Mustafa Serdar: "Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", C.I-II, B.4, Yetkin Yayınları, Ankara 2016 (Özbek).

ÖZBEK, Mustafa Serdar: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Konulu Tavsiye Kararı, Dokuz

Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2005, S.2, s. 71-102 (Tavsiye Kararı).

ÖZCAN, Cem: "Fransız Hukukunda Aile Arabuluculuğu", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y.5, S.9 2017, s. 383-396.

ÖZMUMCU, Seda: "Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bakış", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXXIV, S.2, 2016, s. 807-842 (Özmumcu).

ÖZMUMCU, Seda: Uzak Doğu'da Arabuluculuk Anlayışı ile Türk Hukuk Sisteminde Arabuluculuk Kurumuna Genel Bir Bakış, İstanbul 2013 (Uzak Doğu).

PARKINSON, Lisa: Appropriate Dispute Resolution in a New Family Justice System, Aile Arabuluculuğu, Yeni Aile Adalet Sistemine Dair Uygun Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi, Adalet Bakanlığı Çeviri Yayını, Ankara 2017.

ROBERTS, Marian: Mediation in Family Disputes, Principles of Practice, 3. Edt., Burlington 2014.

TANRIVER Süha: "Türk Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulhe Teşvik Ödevi", Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Kitabevi, Ankara 2014, s. 113-118.

TAŞPOLAT TUĞSAVUL, Melis: Türk Hukukunda Arabuluculuk, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

UYUMAZ, Alper/ ERDOĞAN, Kemal: "Aile Hukukundan Doğan Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 17, S. 1, 2015, s. 119-169.

YAZICI TIKTIK, Çiğdem: Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, XII Levha, İstanbul 2013.

YILMAZ, Ejder: "Arabuluculuğun Yasa İle Düzenlenmesi, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Tasarısının Değerlendirilmesi", Prof.Dr. Tuğrul Arat'a Armağan, Ankara 2012, s. 1275-1297.